

11. Miskolc

Józsa Viktória

„Miskolc a legnagyobb jövőjű magyar város [...] Akkora vitalitás van ebben a városban, hogy ha a legcsekélyebb lehetőség nyílik meg a számára, óriási energiák fognak munkába lépni.”

(Móricz Zsigmond, 1930)

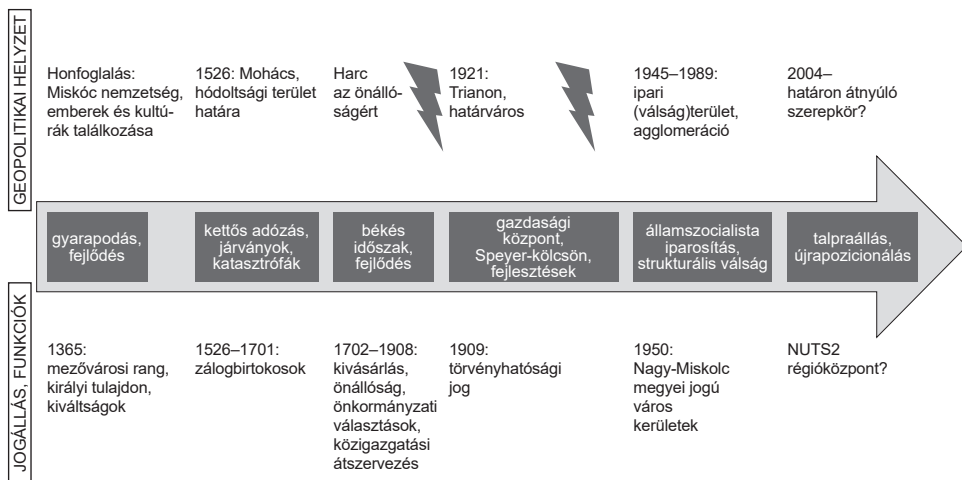
11.1. Bevezetés

Miskolc történelme az őstörténeti múltban gyökerezik. A hely, ahol a mai település fekszik, már az őskorban is lakott volt, erről tanúskodnak a 60-70 ezer évvel korábban itt élt emberi közösség életének emlékei. Éppen ezért Miskolc egyik jelentős tudománytörténeti nevezetessége, hogy itt erősödött meg a hazai őstörténet-kutatás a 19. század végén Herman Ottó felismerése és közreműködése révén. Elsősorban földrajzi magyarázata van annak, hogy az ember már az őstörténeti időktől folyamatosan jelen volt a mai település területén. Miskolc ugyanis az *Alföld és a hegyvidék találkozásánál, egy húsz kilométeres völgyben* fekszik, és területén háromféle domborzattípus is megtalálható: a karsztos középhegység (Bükk), a dombos terület, amely tengeri és szárazföldi üledékes és vulkáni kőzetből épül fel (Avas), és a síkvidék (a Sajó folyó és a hegyvidékről érkező patakok, a Szinva, a Hejő és a Bódva határolta vidék). Ezek az adottságok mind gyümölcsstermesztésre (kiemelten szőlőművelésre), mind állattartásra megfeleltek. A miskolci táj tehát változatossága és kiváló adottságai révén a történelmi korok folyamatos migrációinak egyik északkelet-magyarországi célterülete volt.

A természeti környezet mellett a *mezőváros* épített környezetét három nagy tűzvész alakította; 1746-ban, 1781-ben és 1843-ban. A városépítés szabályozása mellett a városkép előre tervezését az 1878. évi nagy árvíz kényszerítette ki, amikor is a Bükk-hegységből lezúduló víz által felduzzasztott Szinva és Pece-patak medréből kilépve elpusztította a belváros nagy részét. A város úthálózata gyakorlatilag a középkorban kialakult, azóta csak az egyes utak jelentősége módosult. Nagy-Miskolc létrejötté (1945–1950) előtt a város területe sokkal kisebb és homogénebb volt, ezt követően a város történelmileg különböző gyökerű településrészek (főként önálló agrárfalvak) örököse lett.

A város alapítását tekintve egy 1236-ban kiadott oklevél említi először a Miskoucz nemzetséget, a tapolcai bencés apátság első írásos említése pedig 1214-ben történt (KUBINYI 1996), ám az alapító dokumentumok nem maradtak fenn. Alapító okirat híján a város *napját* minden évben május 11-én ünneplik, amely az 1907-ben elnyert önálló törvényhatósági

jogról szóló királyi kiváltságlevél megszületésének időpontja. A következőkben Miskolc fejlődési pályájának fő szakaszait (29. ábra) foglaljuk össze, a részletesebb elemzés a cikk alapját képező tanulmányokban található.

29. ábra

Miskolc fejlődési pályájának fő szakaszai a geopolitikai helyzet és funkciói alapján

Forrás: a szerző saját szerkesztése 2019

11.2. A múlt

A kutatás során feldolgozott szakirodalom alapján Miskolc fejlődési pályáját hat fő szakaszra tagoltuk, amelyek közül az első három a 20. századot megelőző időszakot, a többi pedig az azt követő, napjainkig tartó korszakot fedi le. A szakaszolásnál elsősorban a mindenkor geopolitikai helyzetet és a jogállás, a funkciók viszonyait vettük alapul, a hangsúlyt a 20. századra és a jelenkorra helyezve.

11.2.1. Miskolc, a mezőváros

A Miskolchoz köthető nemzetségek bukása az Árpád-ház kihalását követően, Károly Róbert trónra kerülésének idején történt, majd 1325-től a Szécsy család birtokaihoz tartozott a város. 1364-ben alapvető változás következett be, mert egy birtokcsere keretében Nagy Lajos megszerezte Diósgyőr várát, a tapolcai monostor kegyurasági jogát és a hozzá tartozó nagy kiterjedésű uradalmat, valamint három meghatározó nemzetség szálláshelyét, Miskolcot, Mályit és Csabát. Ettől kezdve Miskolc *királyi tulajdonba került*, az 1365-ben életbe lépett cserétől kezdve egyre több kiváltságban részesült, és az iratokban az *oppidum*, azaz *mezőváros* elnevezéssel illették. A település tehát már nem magánföldsúri birtok,

hanem királyi birtoklású mezőváros volt.⁶⁰ A diósgyőri várnak már ekkor komoly nemzetközi és stratégiai jelentősége volt, ami a későbbiekben még tovább növekedett, többek között azért, mert Nagy Lajos korában a vár a *két királyi központ*, Buda és Krakkó között éppen félúton helyezkedett el.⁶¹

Miskolc királyi privilégiumai közül kiemelkedik a pallosjog, a diósgyőri erdők építkezéshez, faszén- és mészégetéshez való szabad használata, az avasi Szent István-templom plébánosának megválasztása (szabad papválasztás joga), majd Mátyás korában a szőlő adásvételéhez, a bor értékesítéséhez kapcsolódó jogok (földesúri dézsma alóli mentesség) kedvező szabályozása. Szintén erre a korra tehető azonban a *városon belüli településrészi megosztottság intézményesülése*, hiszen ebben az időben a közigazgatás és az igazságszolgáltatás eltért a Szinva jobb és bal partjára eső településrészek között. A jobb parti Ó-Miskolc és a bal parti Új-Miskolc ugyanis a 16. század közepéig külön bírót választott.

11.2.2. A zálogbirtokosok kora és a hódoltság

Az 1514 őszen megtartott országgyűlés a királyi javakat koronauradalommá minősítette, így a diósgyőri vár és a hozzá tartozó uradalom, benne Miskolc (!) is *királynői jegyajándék maradt 1526-ig*. Attól kezdve közel 80 évig az uradalmat várnagyok irányították, haszna a királyt illette, és megkezdődött Miskolc fejlődési pályájának második szakasza, a *zálogbirtokosok kora*. Az 1526–1701 közé tehető időszakban Miskolc életében a gazdasági stagnálás, az egyre nagyobb adóterhek és egészen 1683-ig a különadózás volt meghatározó. Mindezt tetézték a járványok és természeti katasztrófák (1672: tűzvész, 1679: pestis, 1691: árvíz). A mohácsi csatavesztés és az ország három részre szakadása Miskolc *geopolitikai helyzetét is megváltoztatta*: a város határvárossá vált. Bár a város a királyi Magyarországhoz tartozott, a törökök is igényt tartottak a területre, legfőképpen a város által fizetendő adókra; Miskolc kettős adózású hódoltsági mezőváros és egyben folyamatos fosztogatások célpontja lett. Végül a török kiűzését követően a város mint közösség 1702-ben megváltotta magát a földesúri terhek alól (SZAKÁLY 1998).

11.2.3. Harc az önállóságért

Ezt követően új korszak kezdődött a város életében, amelyet az *önállóságért folytatott harc* jellemezett (1702–1908).⁶² Az ebben a korban született Grassalkovich-szerződés fontos hatással volt a városigazgatásra azzal, hogy előírta a hivatali írásbeliséget és az évenkénti önkormányzati választásokat. A városi funkciók egy részét ekkor már az uradalom tisztségviselői látták el.

Fentiek és a szabad királyi városi cím elnyeréséért folytatott előkészületek – kiemelten a kamara kezdeményezése a város szervezetének átalakítására – előrelépést jelentettek

⁶⁰ Ezért Miskolc ezt a dátumot tekinti várossá válásának időpontjaként, és 2015-ben ünnepelte ennek 650. évfordulóját.

⁶¹ Egy jelentős diplomáciai esemény helyszíne is a vár, itt ratifikálták a turini békeszerződést Nagy Lajos és Velence követei.

⁶² A város másodjára 1731-ben váltotta meg magát, majd harmadjára 1734-ben Mária Terézia felé.

az önkormányzat működésében.⁶³ Ebben az időben már keverednek a szabad királyi városi és a mezővárosi működés elemei, az előkészítés folyamata azonban félbeszakadt az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc kitörése miatt. Miskolc a szabadságharc leverését követően a *szabad királyi városokra jellemző tisztkart* választott, részben emiatt is rendre összetűzésbe került a vármegyével. Mivel a kiegyezés inkább a vármegyék megerősítését szolgálta, így az önállóság megszerzéséért vívott harc tovább folytatódott; Miskolc a vármegye felügyelete alá került.

A város gazdasága és társadalma tekintetében elmondható, hogy a *borkereskedelem* a város és a térség egyik legjelentősebb és a középkortól kezdődően egyik legismertebb tevékenysége volt.⁶⁴ Nagyjából az 1870–1880-as évekig Miskolc *kereskedőváros* volt (jelentős agrárfunkciókkal). Ezt követően Miskolc *gyors iparosodásnak* indult, aminek döntő eleme a szénbányászat ipari méretűvé válása volt a város környékén, különösen a Szinva völgyében (Csanyik, Pereces, Lyukó), illetve az egész Borsodi-medencében. Természetesen nem felejtkezhetünk meg egy nagyon fontos ipartörténeti jelentőségű eseményről: *1870-ben megkezdődik Diósgyőrben a vasgyártás*, amely hosszú időre meghatározó hatással lesz Miskolc fejlődésére.⁶⁵ Ezekben az években gyorsul fel a város népességnövekedése is. Miskolc kiváló politikusai vezetésével (Palóczy, Szemere, Lévy, Herman, Horváth és mások) gyors fejlődésnek indult, és ez igaz a város társadalmára is. A mai politikai határok között Miskolc elsőként épített összefogással *magyar nyelven játszó kőszínházat*, átalakította belvárosát, létrehozta a Tudományos Akadémia vidéki központját, zeneiskolai képzést indított, és elsőként szervezte meg a vidéki városok közül a villamосközlekedést.

A századfordulóhoz közeledve a városban és környékén egyre több gyár kezdte meg termelését, de az igazán jelentős gyárépítés csak a századfordulót követően vette kezdetét. Ekkor a város gazdaságát korábban leginkább meghatározó mezőgazdasági termelés egyre inkább elveszítette jelentőségét a *kereskedelemmel és az egyre gyorsabban fejlődő iparral* szemben. A kereskedelem korábbi, hagyományos színterei, az országos vásárok és a heti piacok helyét a tematikus vásárok, az állat-, a gyapjú- és a terményvásárok vették át. Nagyságukra jellemző, hogy Felső-Magyarország legjelentősebb vásárainak számítottak. Különösen fontosak volt a búza, a sörárpa és a gyapjútermékre specializált vásárok (VERES 2003).

⁶³ Ez azt jelentette, hogy a város élére polgármestert választottak, főbíró és albíró alkalmazása mellett. 1818-ban a miskolci nemesség városi gyűlést tartott, amelyen a város kinyilvánította azon akaratát, hogy mindenben támogatja Miskolc királyi várossá emeltetését.

⁶⁴ Érdemes megjegyezni, hogy a városi dombokon, illetve a környező településeken termelt bor alapját jelentő szőlő megegyezett a tokaji borvidéken termesztett fajtákkal. A furmintból ugyanúgy készítettek a miskolciak is aszút és szamorodnit. Sajnos a századvég természeti katasztrófája – az 1880-as évektől kezdődő filoxérajárvány – teljesen megsemmisítette a miskolci szőlőültetvényeket. Így aztán a borkereskedelem ugyan megmaradt, de már nem a helyben termelt, hanem inkább más tájak borait forgalmazta (Tokaj, Bükkalja, Eger). Ismereteink szerint nincs a világon másik olyan város, amelynek belvárosában több mint 1600 borospince lenne, így ez a különlegesség a jövő egyik fejlesztési lehetősége.

⁶⁵ A diósgyőri kohászat alapjait Fazola Henrik kohóipari vállalkozása teremtette meg, amelyet a Garadna- és Szinva patakok völgyében hozott létre nagyolvasztó és feldolgozóegységek telepítésével 1765-ben. Munkáját fia, Fazola Frigyes folytatta, az újmassai – napjainkban jelentős ipari műemléknek számító – öskohó megépítésével (1813). Az eredeti helyszín azonban nem volt további nagy volumenű fejlesztésekre alkalmas, ezért választották ki később az új vasgyár építésére a Diósgyőr és Miskolc között üresen álló területet.

Erre az időszakra esett a *tömegközlekedés és -szállítás térhódítása*, ami elsősorban a vasút megjelenésével kezdődött. Ezzel Miskolc centrális helyzete megerősödött, mivel a városba három irányból érkeztek és indultak a vonatok. Ez egyértelművé tette, hogy a város tekinthető a Felvidék kapujának. Az 1870-ben átadott, a települést a fővárossal összekötő vasútvonal jelentette ennek a folyamatnak a kezdetét.⁶⁶

Összefoglalóan elmondható, hogy a 20. század fordulójára Miskolc – elhagyva *feudális kötöttségeit* és elszakadva a diósgyőri uradalomtól és a vármegyétől – megindult önálló útján. Ez a folyamat a kiegyezést követően csupán néhány évtized alatt zajlott le, amiből arra lehet következtetni, hogy a városban már régóta jelen lehetett az a belső szellemi erő, amely csak arra várt, hogy lehetőséghez jutva felfedezze és innovatív módon hasznosítsa a település addig kihasználatlan, szunnyadó erőforrásait.

Miskolc önállóságért vívott küzdelme 1907-re zárult le, amikor a képviselőház elé került Miskolc kérelme, amelyet egyhangúlag elfogadtak, és 1907. évi 51. törvénycikként kihirdettek.⁶⁷ A *törvényhatósági joggal* felruházott városi cím megszerzése érezhető változásokat eredményezett a város gazdasági és társadalmi életében egyaránt. Ez a *miskolciság* megerősödésére is jótékonyan hatott.

11.2.4. Miskolc, a határváros, a régióközpont és az ország második legnagyobb városa

Miskolc szerepe Trianon után *teljesen átalakult*. A kiegyezést követően Észak-Magyarország keleti felének két fontos központi városa volt, az egymással régóta rivalizáló *Kassa és Miskolc*, ez a helyzet azonban alapjaiban változott meg a trianoni döntéssel. Kassa elcsatolása ugyanis nemcsak a rivalizálásnak vetett véget, hanem egyben azt is jelentette, hogy Miskolc egyik napról a másikra a régió központja lett. Az 1920-as, 1930-as évektől kezdődően már új cél lebegett a várost irányítók szeme előtt: Nagy-Miskolc megeremítése.⁶⁸

Ekkor születnek meg azok a hangzatos kijelentések, amelyek Miskolcot a *magyar Ruhr-vidék központjaként*, felső-magyarországi fővárosaként jellemezték. Miskolc felértékelődésében nagy szerepe volt a Bethlen-kormánynak és a Speyer-kölcsönnek is, amely többek között a kor egyik legdrágább kormányzati beruházását, a *lillafüredi Palotaszálló* megépítését finanszírozta, és ezzel az 1930-as évek egyik társasági központjává tette a térséget.⁶⁹

⁶⁶ A városi tömegközlekedésben nagy előrelépést jelentett a villamosvasút megépítése 1897-ben, majd Diósgyőrig történt meghosszabbítása 1906-ban.

⁶⁷ Ennek első pontja így szól: „Miskolcz rendezett tanácsú város 1909. évi január hó 1-ső napjától kezdődőleg törvényhatósági joggal ruháztatik fel.”

⁶⁸ Bár vannak vélekedések, amelyek szerint Miskolc a trianoni döntés egyik „nyertes” városa volt, a korabeli hangulatot jól tükrözi az alábbi idézet: „A Miskolczi Színház többé nem szórakozóhely, hanem a magyar kultúra olyan erős végvára, melynek túl a határokon át, az elszakított magyar testvérek felé ontania kell a magyar génusz, a magyar szellem teremtő erejét.” (Hoboday Sándor polgármester székfoglaló programbeszéde [1922] in NAGY 2016.)

⁶⁹ Több országos kulturális eseménynek is helyszíne volt ebben az időben Lillafüred. Itt rendezték meg az írók, majd a könyvkereskedők országos tanácskozását. Itt született József Attila *Óda* című verse és az országos könyvnap rendezésének gondolata is.

Jól mutatja a város megváltozott státuszát az is, ahogy vezetői vélekedtek a különböző koncepciók megjelenése kapcsán. Megtörtént az, ami korábban szinte elképzelhetetlen lett volna: Hodobay Sándor polgármester és a megyei főispán, Mikszáth Kálmán a megye és a város összefogásának demonstrálására *Nagymiskolc Borsodországhban* címmel jelentetett meg *városfejlesztési elképzelést*.

Miskolc egyre nagyobb szerepet vállalt országos jelentőségű közigazgatási ügyekben is. Amikor 1929-ben megszületett a területi igazgatás reformja, még ugyanebben az évben Miskolc szervezte meg a Dunán inneni városok kulturális kongresszusát. Ennek eredményeként Miskolcon alakult meg a Magyar Vidéki Városok Kultúrszövetsége.

A településen *több gyár is létesült*, amelyek közül a legjelentősebbek a téglagyárak, bútór- és szövőgyárak, két gépgyár, gőzmalom és a vasúthoz kötődő járműjavító üzem voltak. A századforduló első évtizedének végén a lakosságnak már 30-35%-a dolgozott az iparban. 1910-ben elkezdődtek a már régóta szükséges vízvezetéki és csatornázási munkálatok, amelyek az 1925–1927. évi Speyer-kölcsön jelentős részét felemésztették.

A gazdaság robbanásszerű fejlődése a 20. század első évtizedében még elsősorban a város határain kívüli területeken jött létre (diósgyőri vaskohászat, perecesi szénbányászat), de nem kis mértékben befolyásolta Miskolc életét, társadalmi szerkezetét, lakossági összetételének alakulását. Itt érdemes kiemelni, hogy a terület, ahol a gyár a működését megkezdte, ebben az időben közigazgatásilag még az önálló Diósgyőr része volt. A gyár valójában egy beépítetlen területen létesült, mai szóhasználat szerint igazi zöldmezős beruházásként, Miskolc és Diósgyőr között.

Tudósok, közgazdászok, jogászok és politikusok dolgoztak azon a koncepción, amely Miskolc térségi szerepét leginkább a fővároshoz hasonlította, és megállapításait a háborús években is a lehető legszélesebb körben rendszeresen bemutatta és megvitatta. E hosszú előkészítő munka eredménye meghozta gyümölcsét, mert a miskolci Nemzeti Bizottság által megfogalmazott határozat alapján 1945. január 1-jétől létrejött *Nagy-Miskolc*. Az alábbi táblázat (29. táblázat) összefoglalja a városhoz csatolt települések nevét, a csatolás időpontját és az utolsó ismert települési lélekszámot.

29. táblázat

Miskolchoz csatolt települések az utolsó ismert önálló települési lélekszámmal

Település neve	Miskolchoz csatolás időpontja (év)	Önálló települési lélekszám (fő)
Diósgyőr (Perecessel)	1945	26 530
Hejőcsaba	1945	5 036
Görömböly (Görömbölytapolcával)	1950	2 845
Hámor (Lillafüred, Ómassa, Újmassa)	1950	1 030
Szirma	1950	1 899

Forrás: KSH Helyiségnévtára: <http://www.ksh.hu/apps/hntr.main> és Népszámlálási Digitális Adattár: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/ksh_neda_nepszamlalasok/

A 20. századi Miskolc határának végleges kialakulása (236,6 km²) 1982-ben Bükk-szentlászló csatlakozásával fejeződött be. A lakosság lélekszáma ekkoriban több mint 210 ezer, a napi bejáróké 32 ezer volt, tehát a város *nappali népessége* megközelítette a negyedmilliót, amellyel tartotta második helyét hazánk települési listáján. 1950-ben

a városban létrejött a négy kerület az alábbiak szerint: a történelmi Miskolc lett az első, Új-Diósgyőr a vasgyári kolóniával és Perecessel a második, a történelmi Diósgyőr, Hámor, Csanyik-völgy, Lillafüred és Ómassa a harmadik és a város keleti és déli területei, Szirma, Hejőcsaba, Görömböly, Tapolca lett a város negyedik kerülete.

A második világháborúban a város jelentős veszteségeket szenvedett. Elvesztette több mint 10 ezer fős zsidó közösségének közel négyötödét, ami jelentősen hozzájárult a város karakterének megváltozásához, a *kereskedő, polgári jelleg* szinte teljes eltűnéséhez 1945 után.

11.2.5. Az államszocializmus időszaka: a virágzó iparváros és az összeomlás

A helyreállítás szakaszával párhuzamosan, bár a városban még alig alakultak ki a polgári fejlődés keretei, máris elkezdődött a szocializmus építése. Ez magával hozta a teljes közigazgatási rendszer megváltoztatását és a központi irányítású tervgazdálkodásra való áttérést. Az 1950-es években a valamivel több mint 100 ezres létszámú település hat év alatt több mint 70 ezer fővel bővült.⁷⁰

A város az 1950-es évek gyors iparfejlesztési intézkedései révén (például Hejőcsabai Cement- és Mészművek létrehozása, a Lenin Kohászati Művek [LKM] folyamatos korszerűsítése, a Diósgyőri Gépgyár [DIGÉP] leválasztása [1953] és fejlesztése, a Miskolci Hűtőipari Vállalat alapítása, a Borsod Megyei Tejipari Vállalat [1951] alapítása) történelmében immáron sokadszor ismét a lakossági bevándorlás egyik meghatározó célpontjává vált, a „bevándorlók” száma és aránya a lakosságon belül egyre emelkedett. A korábbi kereskedő-polgárváros fokozatosan *ipari-munkásvárossá* alakult. Miskolc elvesztette polgári hagyományait, a kistelepülésekről bevándorlók pedig nem, vagy csak nehezen tudtak alkalmazkodni a nagyvárosi életkörülményekhez.⁷¹ Ez nagyon sokáig meghatározta nemcsak a város szellemiségét, hanem arculatát, kultúráját is. A korábban oly erős *miskolciság* hosszú távra háttérbe szorult. A gyors átalakulás a szocializmus idején vonzó volt a beköltöző munkásság számára, ám hosszabb távon évtizedekig kedvezőtlenül hatott a város megítélésére; a nagy kulturális örökséggel rendelkező település a közgondolkodásban ipari központtá vált a maga összes kedvezőtlen jelzőjével együtt (piszkos, rossz levegőjű, kulturálatlan iparváros). A gyors ütemben zajló *lakótelep-építések* (kezdetben hagyományos technológiával téglából, majd az 1960-as évektől panelből) áldozatául esett például Miskolc hegye, az Avas is, ahol az ország egyik legnagyobb panellakótelepe, az úgynevezett Avas-Dél lakótelep épült meg.

Mindemellett a gyors gazdasági fejlődés megkövetelte a városban az *oktatási intézményrendszer* megváltoztatását is annak érdekében, hogy a dinamikusan növekedő ipar számára megfelelő munkaerőt képezzen. Országos hírű volt a miskolci gyermekvédelem megszervezése is. Persze ebben az időszakban az értelmiség legnagyobb csoportját Miskolcon is elsősorban az állami és közigazgatási intézményekben dolgozók jelentették.

⁷⁰ „A közigazgatásilag Miskolchoz csatolt Diósgyőr, Hámor, Hejőcsaba, Görömböly és Szirma községekkel a város lélekszáma annyira megnövekedett, hogy hazánk második városává lett, és az utolsó tíz év alatt annyit fejlődött, mint azelőtt 100 év alatt sem.” (BÁNHÉGYI 1956)

⁷¹ Hasonló folyamatokat ír le más, a szerző által „csinált városok”-nak nevezett települések kapcsán SZIRMAI (1988, 2013) is könyvében.

Jelentős mértékben javult a város egészségügyi és szociális ellátórendszere is. A városi gyereklétszámnak megfelelően folyamatosan bővült a város iskolahálózata. Az 1950-es évek elején megvalósult Miskolc régi álma a *Nehézipari Műszaki Egyetem* megépülésével, ahol a térség számára képeztek kohó-, gépész- és bányamérnököket. Az 1950-es évektől az 1980-as évek közepéig Miskolcot a virágzó iparvárosi korszak jellemezte, a diósgyőri két nagyüzemben (Diósgyőri Gépgyár és Lenin Kohászati Művek) *minden nap 18 ezer dolgozónak* fűjt a gyár, jelezve a műszakváltást. Az 1980-as évek második felétől azonban már sokan érezték a megrendelések csökkenéséből, hogy hamarosan bekövetkezik az, ami csak a háború előtt fordult elő: hogy újra munka nélkül maradhatnak emberek.

Miskolc 1981-ben készült *felülvizsgálati tervkonceptiója* azért volt kiemelkedő jelentőségű, mert megfogalmazta és érzékeltette a problémákat, amelyek az évtized végére az összeomláshoz vezettek (DOBROSSY 2002):

- a város *instabil* népessége (nagy népességet felszívó, de kis megtartó ereje);
- a népesség kicserélődése és cserearányromlása (a kvalifikált munkaerő elvesztése és bevándorlóként főként a 8. osztálynál alacsonyabb végzettségűek érkezése);
- a fenti tendenciák öngerjesztő jellege, amelyet tovább súlyosbított a gazdaság merev, egyoldalú és alacsony hatékonyságú jellege, ami miatt nem tudta megtartani a képzett munkaerőt, és ez további hatékonyságcsökkenéshez vezetett.

Ekkorra a világ gazdasági szabályzóinak változása, egy-egy ágazat mély és hosszú ideig tartó válsága, a piac megváltozása rendkívüli helyzetet teremtett az egyoldalúan fejlesztett miskolci nagyipar számára. Olyan erózió indult meg, amely végül tömeges munkanélküliséget és a reménytelenségből kilépni akaró, az ország más településein munkát kereső miskolciak elvándorlását eredményezte. Miskolc az ország ipari válságterületeinek egyikévé vált. Ennek a máig fájdalmas emlékeket ébresztő korszaknak – azon belül kiemelten a *diósgyőri kohászat* összeomlásának – a részletesebb leírása és elemzése megtalálható a közelmúltban keletkezett néhány tanulmányban (például LÓRÁNT 2017; DRÓTOS–LÓRÁNT 2016) és a jelen cikk alapját képező elemzésben.

11.3. A fejlődést alakító tényezők 1990-től

11.3.1. Miskolc, a határon átívelő hatókörű csomópont

A következő jelentős változást Miskolc geopolitikai (30. ábra) helyzetében és jogállásában a rendszerváltás időszaka és az azt követő évek hozták. Az *M3-as és M30-as autópálya* a város és a megye elérhetőségét javította (a Miskolcot bekötő szakaszokat 2002–2004 között adták át), és a gazdaságra is kedvező hatást gyakorolt. Miskolc nemcsak a fővároshoz képest helyezkedik el másfél órányi közelségben, hanem a városból két régióközpont (Debrecen és Kassa) és két megyeszékhely (Eger és Nyíregyháza) is elérhető 100 km-en belül. Az M30-as autópálya új, közel 57 km-es szakaszának kivitelezése (2019–2021) megteremti Miskolc és Kassa között a gyorsforgalmi közúti kapcsolatot is.

30. ábra

Miskolc geopolitikai helyzete

Forrás: Miskolc Integrált Településfejlesztési Stratégia – Mellékletek 2013, 4. sz. melléklet

„Összességében nem túlzás egy 300-350 ezres agglomerációról, funkcionális várostérségről beszélni, amelyen belül a gazdaság, a szakképzés, a szolgáltatások, a K+F+I vonatkozásában sokrétűek (lehetnek) a (kölcsonös) kapcsolatok, és amelyben Miskolc jelentős »HUB« (csomóponti, szervező) szerepet tölt be.” (*Miskolc fenntartható mobilitási tervének [SUMP] felülvizsgálata 2016*) A város népessége csökkenő tendenciájú, ami egyrészt a jelentős mértékű szuburbanizációnak, másrészt az elvándorlásnak tudható be. Miskolc és térsége 20. századi fejlődésében a megyeszékhelyi (közigazgatási, kereskedelmi, egészségügyi, középiskolai oktatási stb.) ellátó funkciók voltak meghatározó jelentőségűek az iparfejlesztés mellett.

11.3.2. Az első fecskék és a meghatározó gazdasági szereplők

A rendszerváltástól kezdve – bár az ország nyugati feléhez képest megkéscve! – több nemzetközi cég is Miskolcot választotta termelése és fejlesztési helyszínéül. A nemzetközi vállalatok mellett vannak hagyományos, magyar tulajdonú – meghatározó mértékben kis- és közepes méretű – helyi vállalkozások is. A város gazdasága ágazati szempontból diverznek mondható, elsősorban első- és másodszintű beszállító (Tier-1 és Tier-2) vállalatok működése jellemzi. Az egyik legelső fecske, a járműipari beszállító (műszerfalelemeket és újabban autóelektronikai eszközöket is gyártó) Shinwa 1998-ban települt a városba, a kéziszerszámokat gyártó Robert Bosch leányvállalata (Robert Bosch Power Tool Kft.) 2001-ben, a járműipari beszállító leányvállalata (Robert Bosch Energy and Body Systems Kft.) 2003-ban. A két vállalatnál napjainkban több mint száz fejlesztőmérnök is dolgozik,

a teljes foglalkoztatotti létszámuk meghaladja az 5000 főt, a cégek folyamatos beruházási tevékenységet folytatnak, az Ipar 4.0 folyamatok terén kiemelkedő a teljesítményük, saját vállalati tanműhellyel rendelkeznek, a duális szakképzésben és felsőoktatásban is aktív szerepet vállalnak.⁷²

Az SEG Automotive 2018. január 1-jétől önálló vállalatként működik (Magyarországon Starters E-Components Generators Automotive Hungary Kft. [S.E.G.A.] néven), tulajdonosai a Zhengzhou Coal Mining Machinery Group Co. és egy befektető cég. A vállalat a Robert Bosch cégcsoport *indítómotor- és generátor-üzletágának globális szintű felvásárlásával* jött létre. A miskolci telephely indítómotorok és generátorok gyártásával foglalkozik, és saját fejlesztési központtal is rendelkezik.⁷³

A helyi cégek közül említendő a Kőfeldolgozó Kft., a MINE-SCREEN Kft., a Mirelite Mirsa Zrt., valamint a Fux Zrt., amelyek szintén jelentős fejlesztéseket valósítottak meg a városban az elmúlt években. A Star-Plus Műanyagipari Kft. 2012-ben adta át új miskolci telephelyét, európai uniós támogatás társfinanszírozásával. A Technopolis (Pólus) Program egyik zászlóshajóprojektjeként megépült Mechaparkban jelenleg működő vállalkozások a WET WIPE Kereskedelmi és Szolgáltató Kft., a Gustav Wolf Miskolci Drótgár Kft., a SeM-KER Kereskedelmi Kft., az Aventis Consult Üzleti Tanácsadó Kft., a VIZI & CO. Építőipari és Kereskedelmi Kft. és a Toolstyle Kft.

2014-ben települt Miskolcra, a Miskolc Déli Ipari Parkba a Takata (jelenleg már Joyson Safety Systems), amely zöldmezős beruházással tíz hónap alatt építette fel 60 ezer négyzetméteres, teljesen geotermikus energiával fűtött gyáregységét. Szomszédságában a magyar tulajdonú Spinto Hungária Kft. 5,9 milliárd forintos zöldmezős beruházást valósított meg, és 2018-ban megkezdte a termelést. A legújabb betelepülő a japán akkumulátorgyártó GS Yuasa.

A szolgáltató (azon belül telekommunikációs) szektor egyik óriása, a *Vodafone Magyarország Zrt.* 2009-ben döntött a miskolci regionális *ügyfélszolgálati központ létesítése* mellett. A cég első ütemben 300 munkahelyet teremtett, majd újabb 240 főt alkalmazott a második ütemű fejlesztésben, eddig összesen mintegy 1 milliárd forintos beruházást valósítva meg a városban.⁷⁴ Szintén a telekommunikációs szektorban működik a Nemzeti Infokommunikációs Szolgáltató Zrt., az egykori honvédségi bázison alakította ki a városban informatikai központját. A közel 3 milliárd forint értékű beruházás eredményeként több mint 400 munkahely jött létre Miskolcon. Az energetikai szektorban kiemelendő a PannErgy Geotermikus Erőművek Zártkörűen Működő Részvénytársaság. A foglalkoztatottak létszáma (2016) alapján a 30. táblázatban foglaltuk össze a legnagyobb miskolci székhelyű szervezeteket.

⁷² Fentiekén túlmenően két kutatás-fejlesztési és innovációs zászlóshajóprojektben is konzorciumban vesznek részt többek között a Miskolci Egyetemmel és a Bay Zoltán Alkalmazott Kutatási Közhasznú NKft.-vel, és nemzetközi óvodát és iskolát üzemeltetnek az önkormányzattal közösen a városban.

⁷³ A vállalat nemcsak önindítók és generátorok, hanem a BRM, azaz *boost recuperation machine* (energia-visszatápláló rendszer) fejlesztésével is foglalkozik, amely könnyen integrálható hibrid megoldásokat kínál benzin- és dízelmotorok számára.

⁷⁴ Miskolc városa az ország egyik első településeként alkotta meg és fogadta el helyi befektetésösztönzési és vállalkozásfejlesztési rendeletét. A rendelet keretében a Vodafone is kapott beruházási projektjéhez úgynevezett átmeneti támogatást a várostól, ami jelentősen hozzájárult vállalat fejlesztéseinek megvalósulásához.

30. táblázat

A legnagyobb foglalkoztató szervezetek Miskolcon (2016, fő)

Név	Tevékenység	Létszám
Észak-magyarországi Közlekedési Központ Zártkörűen működő Részvénytársaság	M.n.s. egyéb szárazföldi személyszállítás	3 312
Robert Bosch Power Tool Elektromos Szerszámgyártó Korlátolt Felelősségű Társaság	Gépi meghajtású hordozható kézi szerszám-gép gyártása	2 493
Robert Bosch Energy and Body Systems Gépjárműelektromossági Alkatrészgyártó és -forgalmazó Korlátolt Felelősségű Társaság	Járművillamossági, -elektronikai készülékek gyártása	2 317
Starters E-Components Generators Automotive Hungary Korlátolt Felelősségű Társaság	Járművillamossági, -elektronikai készülékek gyártása	1 848
UNIO COOP Szövetkezeti Kereskedelmi Zártkörűen Működő Részvénytársaság	Élelmiszer jellegű bolti vegyes kiskereskedelem	1 755
Takata Safety Systems Hungary Korlátolt Felelősségű Társaság	Közúti jármű, járműmotor alkatrészeinek gyártása	1 591
Miskolci Egyetem	Felsőfokú oktatás	1 224
MVK Miskolc Városi Közlekedési Zártkörűen Működő Részvénytársaság	Városi, elővárosi szárazföldi személyszállítás	788
Shinwa Magyarország Precíziós Korlátolt Felelősségű Társaság	Híradástechnikai berendezés gyártása	715
Miskolci Törvényszék	Igazságügy, bíróság	702
ÉMÁSZ Hálózati Korlátolt Felelősségű Társaság	Villamosenergia-elosztás	633
Miskolci Egyesített Szociális, Egészségügyi és Gyermekjóléti Intézmény	M.n.s. egyéb szociális ellátás bentlakás nélkül	587
Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Gyermekvédelmi Központ és Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat	Egyéb bentlakásos ellátás	507
BPI Group Hungary Korlátolt Felelősségű Társaság	Járművillamossági, -elektronikai készülékek gyártása	482
Technical Services Hungaria Járműjavító Korlátolt Felelősségű Társaság	Vasúti, kötöttpályás jármű gyártása	464

Forrás: a projekt keretében igényelt adatgyűjtés alapján a szerző saját szerkesztése 2018

Az előzőekben említett vállalatok együttesen *meghatározó hatást* gyakorolnak a város gazdaságára, de önmagában egyik sem rendelkezik ilyen hatással, ellentétben más hazai nagyvárosok és a meghatározó ipari vállalat példájával. Miskolcra településük okaként (fő telepítési tényezők) vannak közös elemek, például az ipari múlt, hagyományok, oktatási háttér, kultúra és szakképzett munkaerő, jó megközelíthetőség; de vannak eltérések is, mint például a Vodafone esetében az idegen nyelveket jól beszélő és jól képzett fiatalok és az új, zöldmezős, A kategóriás infrastruktúra (Macropolis) jelenléte, a Sanofi esetében a hazai összehasonlításban kiemelkedő levegőtisztaság (Csanyik-völgy), ami például a végsterilezett ampullák gyártási technológiájánál kiemelkedő fontosságú; a Bosch-csoport újraberuházásai és a S.E.G.A. esetében pedig az egyre több területre kiterjedő és egyre mélyebb fokú helyi beágyazottság (például duális képzés közép- és felsőfokon, nemzetközi óvoda, iskola, Bosch-tanszék, közös kutatás-fejlesztési és innovációs együttműködések, klaszteresedés, lakhatás- és bejárás-támogatási együttműködés, a *soft* tényezők, a helyi közeg befogadókészsége (JÓZSA 2019).

Miskolc gazdaságának elemzésekor fontos kiemelni a *turizmust* is, amelynek jelentősége egyre növekszik a városban. Ez mind abszolút, mind relatív vonatkozásban, a többi megyei jogú városhoz történő összehasonlításban is jól nyomon követhető. A vendégéjszakák száma a kereskedelmi szálláshelyeken a 2010–2017 közötti években megkétszereződött (200 ezerrel 400 ezerre emelkedett), amely adattal Miskolc város Eger, Győr és Szeged után a negyedik helyen áll a megyei jogú városok körében. Ennek alapját – egyben motorját – az elmúlt időszak jelentős önkormányzati és magán idegenforgalmi fejlesztései (például Lillafüred, Tapolca, diósgyőri vár, történelmi belváros) képezték. Ezzel párhuzamosan, de még nagyobb arányban emelkedett a kereskedelmi szálláshelyek bruttó árbevétele is a városban (a KSH Tájékoztatási Adatbázis adatai alapján).

11.3.3. Ipari parkok, ipari és üzleti infrastruktúra

Az ipari parkok, iparterületek a helyi gazdaságfejlesztés fő intézményi eszközei. Ezért minden település esetében kiemelt fontosságú, hogy új iparterületekre, valamint a meglévő gazdasági szereplők bővülésére milyen – lehetőség szerint zöldmezős – területeket tud a beruházók rendelkezésére bocsátani. Miskolc esetében ennek még nagyobb jelentősége volt az elmúlt évtizedekben két okból kifolyólag. Egyrészt, mert a városban nagy kiterjedésű *barnamezős terület* áll(t) rendelkezésre a korábbi kohászati romjain (közel 200 hektár, amiből 45 hektár a DIGÉP-telephely). Másrészt, mert a város egészen 2008-ig *zöldmezős ipari parkok és iparterületek gyűrűjében feküdt* (például Alsózsoltca, Felsőzsoltca, Szikszó, Sajóbábony), amelyek (f)elszívták a lehetséges befektetőket, saját zöldmezős iparterület hiányában.⁷⁵ A város ekkor még – talán a magyarországi nagyvárosok közül egyedülként – nem rendelkezett ipari parkkal. Saját, új beruházások számára vonzó, zöldmezős ipari parkja, a Pólus Program (Miskolc Technopolisz) keretében létesített *Mechatronikai Ipari Park* zászlóshajóprojekt megvalósulásáig nem volt. A barnamezős iparterületek funkcióváltását a mai napig megnehezíti, hogy azok igen szennyezettek, sűrűn beépítettek, utakkal feltáratlanok (*város a városban*). Az önkormányzatnak nincs tulajdonjoga a területen, a termelést folytató kohászati cégek – az óriási állami támogatások ellenére – rövid időn belül sorra csődbe jutottak, és nincsenek pénzügyi eszközeik még a részleges rehabilitációra sem. A DIGÉP-telephely hasznosítására ipari parkot hoztak létre, azonban ez csak az ingatlanok használatát segítette elő, rehabilitáció nem történt. A városban jelenleg *három önkormányzati tulajdonú ipari park és egy iparterület* működik, amelyek az alábbiak: a város északi részén található Miskolci Ipari Park (MIP), ennek részeként a Mechatronikai Ipari Park (Mechapark); a Miskolc Déli Ipari Park (MIDIP) és az új, 1000 hektáros iparterület (a *Modern Városok Program* részeként), az úgynevezett Miskolc Keleti Iparterület. Ezek mellett működik a településen egy *magántulajdonban lévő ipari park* is, az Európa Center Miskolc Üzleti és Logisztikai Park. Ez az ipari park az egykori kohászati salakhalna (meddőhányó) revitalizációjával 20 hektáron, iparvágánnyal is rendelkező területen

⁷⁵ Jellemző tény, hogy a Bosch-beruházás érdekében a városnak 10 ha-os területet kellett megvásárolnia (JÓZSA 2014).

jött létre. Jelenleg a város a Mechaparkkal és Szirmabesenyővel határos, korábbi sportcélú repülőtér területét tervezi új iparterületként kialakítani.⁷⁶

11.3.4. Üzleti hálózatok, klaszterek

Miskolcon – és a régióban – két meghatározó, *akkreditált klaszter* működik, az egyik a járműipar, a másik az informatika területén. Az Észak-magyarországi Autóipari Klaszter (NOHAC) 2006 végén alakult három vezető beszállító, a BAZ Megyei Kereskedelmi és Iparkamara, valamint a Miskolci Egyetem Innovációmenedzsment Kooperációs Kutatási Központ részvételével. Az alapítást követően számos további cég csatlakozott a NOHAC-hoz, amely napjainkra 77 tagot számlál. A tagok többsége fém- és műanyag-megmunkáló vállalkozás, de találunk köztük tervezőirodákat, tanúsítással és egyéb szolgáltatásokkal foglalkozó vállalkozásokat is. A NOHAC 2014 óta rendelkezik az Akkreditált Klaszter címmel. A klaszternek mindkét miskolci Robert Bosch-gyár tagja, elnöki tisztét jelenleg a kéziszerszámgyár ügyvezető igazgatója tölti be. Az Észak-magyarországi Informatikai Klaszter (Infoklaszter) 2007-ben alakult, öt vállalat írta alá az alapító okiratot, mára már 41 vállalkozás a tagja. Tevékenysége visszaigazolásként 2010-ben elnyerte a Pólus Program Akkreditált Innovációs Klaszter címét. A klasztertagok K+F+I-tevékenységet is végeznek (az egyik fent említett GINOP VKE projekt konzorciumvezető vállalata is a klaszter tagja). Ezenfelül a harmadik jelentős szektort, a turizmust és a kultúrát testesíti meg a Miskolci Kulturális Klaszter (kultMIX), amelyhez 14 attrakció tartozik, valamint a Miskolci Gasztró Klaszter, amely az egyik legújabb és legüdőbb színfolt.

11.3.5. Innovatív erők és energiák

A város mindig is híres volt zenei képzéséről, kóruskultúrájáról. Miskolc híres *szimfonikus zenekarának* (1963) az egykori Béke Mozi felújított, kibővített épülete, a Művészetek Háza ad otthont 2006-tól. Az 1980-as években a város már országos jelentőségű kulturális eseményeknek, fesztiváloknak adott otthont, ekkor született a Kalácsa folkfesztivál is. Miskolcon kezdte meg adását az első vidéki televízió, működött körzeti rádió és a megyei mellett egy városi napilap is. Az „A kultúra várost építi” szlogent a város a 2000-es évektől komolyan vette, és több *nemzetközi hírű fesztivál* is indult hagyományteremtő jelleggel, mint például a Bartók+ Nemzetközi Operafesztivál, a nyári dixieland-fesztivál vagy a kocsonyafesztivál, a Miskolci Grafikai Triennále. A *Miskolc legyen Európa Kulturális Fővárosa 2010-ben* pályázat szintén jelentős felhajtóerőt jelentett (a második helyezést – Pécs után – ellenére). 2013. április 28-án, a tánc világnapjához kapcsolódóan megalakult a Miskolci Balett, amely a színház keretein belül működik.

Az 1949-ben alapított Nehézipari Műszaki Egyetem 1990-től működik *Miskolci Egyetem* néven, és a 2000/2001-es tanévben megvalósított szervezeti integráció tette valós universitas-szá. A korábban hagyományosan az iparhoz kapcsolódó és jogászképzéséről ismert intézmény

⁷⁶ Miskolc város és a Borsod Megyei Repülőklub között létrejött szerződés 2019 áprilisában lejárt. A repülőtér területének nagy részét bevonják a Mechatronikai Ipari Parkba, és a repülőteret áttelepítik más, az önkormányzat által díjmentesen biztosított területre (Miskolc MJV Közgyűlése, 2018).

új karokkal bővült, amelyek sokszínűvé tették az intézmény profilját. Ezek közé tartoznak a bölcsész-, tanító-, zenész- és egyéb, humán jellegű képzések, valamint a közgazdászképzés is. A Miskolci Egyetem meghatározó szerepet tölt be mind Miskolc, mind pedig Borsod-Abaúj-Zemplén megye életében.⁷⁷ Nemzetközi (el)ismertségének egyik bizonyítéka a közel-múltban a genfi székhelyű Európai Nukleáris Kutatási Szervezettel (CERN) aláírt, 2038-ig szóló együttműködési megállapodás.⁷⁸ A Bay Zoltán Alkalmazott Kutatási Közhasznú NKft. Mérnöki Divíziója és Intelligens Rendszerek Divíziója is Miskolcon működik. Itt említendő még jó példaként a *spin-off* vállalként alakult, alumíniumhabot fejlesztő és gyártó Aluinvent Kft., vagy az űripárban tevékenykedő, nemzetközi (el)ismertségnek örvendő, a NASA-nak, az Európai Űrügynökségnek és az Airbusnak is beszállító Admatis Kft. Az informatikai szektor sikertörténete a miskolci alapítású, főként kereskedelmi banki megoldásokat szállító IND Group, amelyet az amerikai Misys nagyvállalat 2014-ben 18 milliárd forintért vásárolt meg.

11.3.6. Kutatás-fejlesztési és innovációs célú együttműködések

A Miskolci Egyetem számos K+F+I-projektet valósít meg vállalati partnerekkel együttműködésben, amelyek közül zászlóshajó a *Korszerű anyagok és intelligens technológiák FIEK létrehozása a Miskolci Egyetemen* című FIEK- (Felsőoktatási és Ipari Együttműködési Központ) projekt.⁷⁹ A K+F+I-folyamatok eredményei közvetlenül beépülnek a különböző szintű képzésekbe (BSc, MSc, PhD, továbbképzés), növelve ezzel az egyes szervezeti egységek (például Vegyipari Technológiai [Wanhua–BorsodChem] Intézeti Kihelyezett Tanszék, Robert Bosch Mechatronikai Intézeti Tanszék) szerepvállalását. Fentiek mellett fontos megemlíteni a vállalati koordinációjú közös kutatás-fejlesztési és innovációs projekteket (GINOP-2.2.1). Ilyen típusú projektekből 2015–2018 között 5 darab kapott pozitív támogatási döntést és indult meg Miskolc városban, összesen több mint 4,5 milliárd forint támogatás igénybevételével.⁸⁰

11.3.7. Befogadó és támogató helyi környezet

Miskolcon mindig jól érezték magukat a kereskedők, kis- és nagyiparosok, kézművesek, a gazdasági szereplők. A rendszerváltást követően azonban az egyoldalú gazdaság, azon belül is kiemelten a nehézipar összeomlásából történő kilábalás több mint egy évtizedet követelt. Még a 2000-es években is jelentős vitákat kavart az önkormányzati képviselők, a város

⁷⁷ Bár Miskolc szerepe a megyében, illetve a régióban folyó K+F-tevékenységben meghatározó, az országban aránya viszonylag alacsony. Itt szükséges megjegyezni Budapest meghatározó súlyát minden vidéki nagyvárossal és azok együttes teljesítményével történő összehasonlításban is.

⁷⁸ Az együttműködés a következő generációs hadronütköztető szupravezető alanyanyagokból álló alkatrészeinek fejlesztésére és tesztelésére szól.

⁷⁹ A konzorcium tagjai a Miskolci Egyetem (ME) vezetésével a BorsodChem Zrt. (BC), a Robert Bosch Energy and Body Systems Gépjárműelektromossági Alkatrészgyártó és -forgalmazó Kft. (Bosch), a Starters E-Components Generators Automotive Hungary Kft. (S.E.G.A. Hungary) és az ÉMI Építésügyi Minőségellenőrző Innovációs Nonprofit Kft. (ÉMI).

⁸⁰ Ezek közül kettő az elektromobilitáshoz kapcsolódik (amelyek közül az egyiknek a Robert Bosch Energy and Body Systems Kft. a konzorciumvezetője), egy az egészségügyhöz, egy a szolgáltatási (távközlési, call center) szektorhoz, egy pedig a banki informatikához.

vezetése körében a kérdés, hogy Miskolcnak szüksége van-e zöldmezős iparterületre, ipari parkra. A jellemző vélekedés szerint a barnamezős iparterületek rehabilitációjára volt szükség, azok voltak a nemzeti szinten szervezett és működtetett befektetésösztönzési tevékenység fő, a város által felkínált célterületei. Ezért a város számára a 2007-ben indult *Technopolisz (Pólus) Program* – kiemelten a zöldmezős Mechatronikai Ipari Park kialakítása – meghatározó jelentőségű volt. Nemcsak a helyi szereplők gondolkodásmódjának megváltoztatása, a többi (konkurens?) nagyvárossal való benchmark-tevékenység megkezdése, a nemzetközi jó gyakorlatok megismerése, a nemzeti szinttel és a szakpolitikával való szorosabb kapcsolatok (újra) kiépülése, de a helyi partnerség, közösségtudat megerősödése, újjáépülésének szükségessége miatt is.

A helyi gazdaságfejlesztési tevékenység az önkormányzat részéről a *Miskolc Holding Zrt.* létrehozásával párhuzamosan kezdődött meg 2007-től.⁸¹ A Miskolc Holding létrehozásakor a város előzetesen felmérte és megvizsgálta a hazai és nemzetközi jó gyakorlatokat, és azok alapján alakította ki a leghatékonyabbnak ítélt szervezetet. A helyi gazdaságfejlesztés és a keretét képező irodai szervezet innováció volt, hiszen a hasonló hazai szervezetek esetében az nem volt a holdingszervezet része.

A *stratégiaalkotást* (Technopolisz-stratégia), ezen belül is elsősorban a projektek kidolgozását a helyi szereplők érdeklődése és aktív együttműködése kísérte. A Technopolisz-stratégia egyik legfontosabb fejezetét az úgynevezett *projektmátrix* képezte, amelyet az előkészített projektötletekkel rendelkező leendő projektgazdák és a szakemberek állítottak össze. A meghatározott fő célok a befektetői igényekre szabott stratégiai infrastruktúra (i), a hatékony, koordinált önkormányzati szervezet és a kapcsolódó üzletbarát környezet (ii), az együttműködő helyi partnerség (iii) és a nemzetközi láthatóság megteremtése (iv) voltak (JÓZSA–NAGY 2013).

Második lépésként megalakult a *Gazdaságfejlesztési Iroda* (GFI), az első évben (2007) minimális létszámmal, amely azonban az ezt követő évek során folyamatosan emelkedett. A GFI munkaterve négy fő intézkedést (és azokon belül konkrét tevékenységeket és beavatkozásokat) tartalmazott a nemzetközi szakirodalommal összhangban, de azt a helyi viszonyokra adaptálva. Harmadik lépésként megkezdődött az *intézkedések* megvalósítása, amelyek az alábbiak voltak:

- *hard* infrastruktúra fejlesztése (Mechatronikai Ipari Park [2007]; közvetlen közúti, autópálya-kapcsolat [bekötőút], Miskolc Déli Ipari Park címpályázat);
- *soft* infrastruktúra fejlesztése [egyablakos ügyintézés, befektetésszervezési tevékenység, zászlóshajóprojektek megvalósításának megkezdése, közmuhszolgáltatások kapcsán bürokráciacsökkentés; helyi szintű rendeleti háttér megteremtése:⁸² Miskolc Megyei Jogú Város Önkormányzatának 32/2008. (XI. 26.) számú rendeletének életbe lépése Miskolc vállalkozásfejlesztési és befektetésösztönzési programjáról];

⁸¹ Miskolc MJV Közgyűlése 2005. november 17-én döntött arról, hogy az önkormányzati tulajdonú gazdasági társaságok hatékonyabb működtetése 2007. január 1-jétől a vállalatcsoport *holding típusú* irányításával valósuljon meg. Ezt követően 2006. július 6-án a Közgyűlés V-141/95.718/2006. sz. határozatával döntött a Miskolc Holding Önkormányzati Vagyongazdálkodási Zártkörűen működő Részvénytársaság létrehozásáról. A Miskolc Holding Zrt. három fő tevékenységet végez: a városfejlesztés, a gazdaságfejlesztés és saját tagvállalatainak a fejlesztése.

⁸² Ennek szükségességét és lehetőségét megerősítette az Európai Bizottság gazdasági válság miatt életre hívott, úgynevezett átmeneti (ideiglenes) támogatásokra vonatkozó 800/2008/EK általános csoportmentességi rendelete.

- helyi partnerség építése (partnerségkoordináció, helyi generátorszerep vállalása, Technopolisz Koordinációs Testület, évenkénti konferenciák és befektetői kerekasztalok szervezése, információs napok, benchmarking tevékenységek, beszállítói és más jellegű adatbázis-fejlesztések);
- nemzetközi láthatóság elérése (arculatváltás, újrapozicionálás, nemzetközi megmértetések, például Financial Times fDi-helyezés [2008], Európai Vállalkozási Díj [2009]; ernyőmárka, többnyelvű promóciós anyagok, közös megjelenések nagyvállalatokkal).

A helyi gazdaságfejlesztéssel párhuzamosan a városfejlesztésben is jelentős lépések történtek. A *Vendégségben Miskolcon városmarketing-program* folytatásaként született meg egy miskolci legenda újjáélesztésével 2001-ben a Miskolci Kocsonyafesztivál, amely rövidesen az ország tíz legnépszerűbb fesztiváljának egyike lett. Miskolc a magyar városok között elsőként ismerte fel a kulturális gazdaság szerepét, amely 2003-tól a várospolitikai meghatározó szegmensévé vált. Az integrált városfejlesztési stratégia részeként megkezdődött a történelmi Avas, a belváros és az egyéb idegenforgalmi célterületek infrastrukturális fejlesztésének egész sora.⁸³

A 2000-es évek második felétől kezdődően a helyi támogató környezet kiépítésének sikerességét jól jelzik az ipartelepítési befektetési és újrabefektetési döntések is, mint például a Robert Bosch új üzemcsarnokának építéséről szóló döntés (2008), a Vodafone letelepedése (2009), a Patec miskolci letelepedése (2009), a Mechapark első betelepülőinek megjelenése. Mindez a globális gazdasági és pénzügyi válság kellős közepén történt, amikor beruházásintézkedések időszerűsége élt át a hazai gazdaság is. A 2010-es évektől egészen napjainkig tovább folytatódtak az ipartelepítési és újraberuházási döntések a városban, ahogy ezt korábban bemutattuk. Napjaink történéseihez érve fontos kiemelni a legfrissebb, 2018. év végén és 2019. januárban bejelentett újraberuházási döntéseket, amelyek a miskolci Robert Bosch-cégek (mind a kéziszerszámokat gyártó, mind pedig a járműipari beszállító vállalat) technológiaintézkedései és magas hozzáadott értékű újraberuházásai; végezetül pedig a *Lufthansa Technik* Miskolcra telepítendő szervizközpontját, amely várhatóan 2022-ben nyitja meg a kapuit.

11.3.8. Városformáló energiák, az átalakulás mozgatóerői

A múlt század nyolcvanas éveinek végén a város az elfeledett értékei felé fordult. Akkor kezdődött el a történelmi belváros rekonstrukciója, a kulturális intézmények felújítása. Az 1990-es évek eleje már új fejezet a városépítés, városfejlesztés történetében, ám ezekben az években az önkormányzatiság rengeteg bizonytalanságot is hozott; a korábbi társadalomirányítás szétesését sűrűn változó jogi-szabályozási háttér és az egyre apadó kormányzati források jelensége kísérte.⁸⁴

⁸³ „Vannak városok, melyek értékeivel mostohán bánt az idő. Ezek közé tartozik Miskolc. [...] A századelőn még méreteit tekintve középvárosnak számító település rövid idő alatt az ország második városává fejlődött. Egy új Miskolc-kép alakult ki, melynek meghatározó jelzői, a magyar acélipar központja, a hazai Ruhr-vidék fellegvára, az acélváros voltak” (FEDOR–RÓZSA 2002, 2–5.).

⁸⁴ Ez a tervezésben is bizonytalanságot szült; folyamatosan készültek a részletes rendezési tervek. Csak 1990–1995 között negyedszáz RRT-t (részletes rendezési tervet) dolgoztak ki, amely tendencia 1996–2001 között is folytatódott.

A rendszerváltozást követő évtized jobbára abban a reményben telt, hogy fel lehet támasztani a város hagyományos és a lakói számára biztos megélhetést jelentő nehéziparát. Ezt a helyi döntéshozók is erősítették, amivel késleltették annak felismerését, hogy a városnak új víziókra van szüksége. Lezárult történelmének egy szakasza, és most valami újnak kell elkezddőnie. Így aztán a rendszerváltozás utáni második évtized hozta meg annak felismerését, hogy újra kell pozicionálni a várost.

A 2000-es években az új városmarketing középpontjában már nem az ipar, hanem a város kiemelkedő kulturális öröksége, gyönyörű városrészei (Lillafüred, Tapolca, a történelmi Diósgyőr és a belváros), természeti adottságai, kihasználatlan lehetőségei álltak. Új szlogent talált magának a város, amely kifejezte a miskolci embereknek azt a régóta ismert tulajdonságát, hogy nagyon vendégszeretők. Így lett Miskolc a „Nyitott kapuk városa”. Az akkori beruházások már jelzik, hogy a város új fejlődési pályán képzei el jövőjét, amely a mechatronika, a járműipar, az informatika és a turizmus, mivel a kis- és középvállalkozások mellett kiemelkedő szerepet szán kivételes adottságainak és öröksége bemutatásának. A 2010-es évektől folytatódtak a beruházások, a város fejlesztése. Megszépült és újabb bővülés előtt áll a tapolcai strand. Miskolc elindult az *okosvárossá* válás útján, több nemzetközi együttműködésben is részt vesz. A megvalósult projektek közül a teljesség igénye nélkül a legjelentősebbek a Zöld Nyíl és a CNG-buszok beszerzése, a geotermikusenergia-projekt, a TIMI App, az utastájékoztató rendszer, a személyszállítás digitalizálása, a közterületi wifi és a LED-falak, két városi *open data platform* elérhetősége, a *Digitális közösség* program keretében 17 ezer laptop kiosztása a lakosság számára díjmentesen és a GIS-alapú térinformatikai fejlesztés. A közbiztonság is sokat javult. Gazdaságilag egyre erősebb a város, a helyi iparüzési adóból származó bevételek növekvő tendenciát mutatnak.

Amint a fentiekből is látható, a városban számos *városformáló energia* működik intézményi és egyéni szinteken egyaránt. A pozitív példák és tendenciák mellett azonban megállapítandó, hogy ezek összekapcsolódása, egymást erősítő, szinergikus hatása még csekély mértékű. A számos kisebb közösség, például a felsőoktatási intézmény közössége, egy-egy nagyvállalat közössége, a meghatározó művészeti, oktatási, közigazgatási és egyéb intézmények közösségei nem igazán kapcsolódnak össze helyi, települési szintű közösséggé, a *miskolci identitástudat* a többi hazai nagyvárossal való összehasonlításban gyengének mondható (meghatározó mértékben az előző fejezetekben ismertetett történelmi okok miatt). Jelenleg – és a rendszerváltás óta elmúlt évtizedekben – Miskolc átalakulását leginkább a betelepülő külföldi működőtőke és az előző bekezdésben említett intézmények vezetői és közösségei mozgatták, egymással párhuzamosan, egy-egy esetben ad hoc, projektalapon, de nem rendszerszerűen, rendszerszinten összekapcsolódva. A jelenleg elkülönült formában létező, *magas szellemi potenciálok összekapcsolódása, az együttműködések* intézményesülése, a rendszeres platformok kialakulása és a hatékonyabb érdekképviselő a kormányzat felé még a jövő feladata.

11.4. Trendek és irányok

A kezdetektől indulva elmondható, hogy különleges és egyedi a térségben kialakult úgynevezett *bükki műveltség*, amelynek képviselői már házakban laktak, és sajátos бүккi kerámiáikkal önálló kultúrát hoztak létre a Kr. e. 5. évezredben. A folyamatos innovációkra való nyitottság

és törekvés végigkíséri a város történetét, példaként említve az adózásban, a városfejlesztésben, a technológiák, tudományok terén alkalmazott újításokat. A város számos vonatkozásban *első vagy kiemelkedő volt* a vidéki nagyvárosok között történelme során. Mindezek mellett a településre évszázadokig jellemző volt a saját függetlenségéért vívott harc és a településen belüli, kerületi megosztottság.⁸⁵ Miskolc *törvényhatósági jogúvá válása* 1909-től nagy lendületet adott a városépítésnek, majd a város külső határa jelentősen megnövekedett a 20. század közepén (*Nagy-Miskolc* kialakulása). A folyamatos növekedés mellett nem hagyhatók figyelmen kívül azok a változások, amelyek a 20. század első felében jelentősen befolyásolták Észak-Magyarország népességének életét (a világháborúk, a századforduló, majd az 1930-as évek kivándorlási hullámai, a trianoni határmegállapítást követő lakossági migráció, a megyehatárok többszöri változtatása, a második világháború ideje alatti személyi veszteségek). Összefoglalva: a 20. század első fele Miskolc történelmében is *zaklatott időszak*, amelyben egyszerre vannak jelen a kiemelkedő teljesítmények és a nagy töréseket okozó változások.

A második világháborút követően, az államszocializmus időszakában az erőltetett iparosítás tovább erősítette Miskolc gazdaságának *egyoldalú, nehézipari jellegét*, és egyben – történelme során nem először – az országon belüli vándorlás egyik fő célterületévé tette. A város lakosság száma csúcsponjtját (több mint 210 ezer főt) 1985-ben érte el, azóta folyamatosan csökken. Jelenleg 159 ezer fő körül mozog Miskolc lakónépessége, és bár örömdetes lenne a csökkenő tendencia megtorpanása, sőt, visszafordulása, megemlítendő, hogy a város infrastrukturális háttere körülbelül ilyen számú népesség ellátásához optimális alap. A nehézipar összeomlásakor *több tízezer munkahely szűnt meg*, súlyos strukturális válságot okozva a városban. A múlt század nyolcvanas éveinek végén a város az elfeledett értékei felé fordult, majd az 1990-es években új fejezet kezdődött a városépítés, városfejlesztés történetében, bár ezt az önkormányzatiság kezdeti bizonytalanságai kísérték. A rendszerváltozást követő évtizedben a város lakói és vezetői még egyaránt a nehézipar felélesztésében reménykedtek, annak felismerése, hogy a várost újra kell pozicionálni, csak a 2000-es években történt meg. Azóta azonban a város megindult *egy fejlődési pályán*, amelynek középpontjában a *fenntartható, biztonságos, élhető, okos- és környezettudatos városkép áll*.

Azt, hogy mit hoz a jövő, nehéz megmondani, de gazdasági vonatkozásban napjainkra elmondható, hogy a város stabilizálódni látszik. Társadalmi vonatkozásban azonban még nagyon sok a teendő, főként a *miskolciság, a helyi identitás-tudat, a közösségépítés és az együttműködések intézményesülése terén*. A nemzetközi szintű befektetésekért, tehetségért, erőforrásokért, pozícióért, magas hozzáadott értékű tevékenységekért folytatott verseny csak fokozódni fog az elkövetkező években.

A tanulmányban ismertetett fejlődési pálya alapján a jövőben szükséges lenne visszatérni a gyökerekhez, a *befogadó városhoz*, a tehetséges kútforrás (vissza)vonzásához, a különböző okok miatt kialakult megosztottság, ellenségeskedés felszámolásához, a város érdekében történő összefogáshoz. Erre hazánkban számos jó példa van a vidéki (nagy)városok körében. Miskolc csak így lehet sikeres a jövőben, jelenleg a helyi társadalom és a Miskolcért tenni akarók közösséggé formálása, összefogása a város jövőjének és sikerének kulcsa, egyben záloga.

⁸⁵ Történelmi távlatban ez a harc pont Diósgyőr vonatkozásában említhető, míg a rendszerváltást követő időszak kapcsán Miskolc-tapolca elszakadási kísérletei juthatnak az eszünkbe.